

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

РИЖА УЛЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 821.111.0 : 811.111'38

**ЛІНГВАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ОПОВІДНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ В
СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(структурно-семантичний та функційний аналіз)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Бехта Іван Антонович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Єсипенко Надія Григорівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
Ділай Маріанна Петрівна
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Захист дисертації відбудеться «30» червня 2020 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 405).

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5) та на офіційному сайті Львівського національного університету імені Івана Франка ([http:// www.lnu.edu.ua/research/scientific-council-on-thesis-defence/phd-thesis/ryzha-uliana-vasylivna/](http://www.lnu.edu.ua/research/scientific-council-on-thesis-defence/phd-thesis/ryzha-uliana-vasylivna/))

Автореферат розіслано «29» травня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено лінгвальному вираженню оповідної перспективи (точки зору) з опертям на структурно-семантичну та функційну наукові парадигми дослідження англійськомовних художніх прозових текстів нежанру *misery lit* – нібито біографічної літератури, американської за походженням і також рубрикованої як “патографія”.

Точка зору (англ. *point of view*) – усталене словосполучення – введене у науковий вжиток Г. Джеймсом, систематизоване П. Лаббоком, описане в теорії ‘оповідних ситуацій’ (*Erzählsituationen*) Ф. К. Штанцелем, запозичене у Цв. Тодорова, віднайшло науковий вияв у теоріях Б. Успенського та Ж. Женетта. Це словосполучення, синонімічно задіяне у праці з оповідною перспективою, є нормативним для системи української літературної мови, а його статус підтверджено дискурсною практикою українського соціуму, мова якого має незалежний від інших лінгвістичних систем арсенал лексичних, словотвірних, синтаксичних, стилістичних засобів (В. П. Бусел, І. М. Кочан, О. Д. Пономарів).

Точка зору широкого дискурсного спектра викликає інтерес представників різних філологічних напрямів: *стилістики художнього мовлення* (О. А. Бабелюк, О. П. Воробйова, Н. П. Ізотова, Г. І. Приходько, С. Четмен, М. Шорт); *наративної поетики* (М. Баль, І. А. Бехта, С. В. Волкова, К. Дуглас, О. С. Маріна, Д. Принс, С. Ерліх, М. Стернберг); *лінгвопоетики* (М. М. Бахтін, В. В. Виноградов, М. П. Ділай, Б. А. Успенський); *лінгвістичного аналізу художнього тексту* (І. А. Бехта, Н. Г. Єсипенко, Р. Інгарден, Ю. М. Лотман, В. О. Самохіна, М. Флудернік). У новітніх наратологічних теоріях висвітлено й обґрунтовано функційну дієвість точки зору в художньому прозовому тексті, напрацьовано теоретичний інструментарій наукового опису оповідної перспективи (В. Бут, Л. Долежел, В. Фрідман, Ф. Штанцель). Однак в Україні предмету вивчення точки зору та перспективі оповіді в художньому прозовому тексті приділено недостатньо наукової уваги в різних гуманітарних сферах дослідження організації сучасного літературного процесу.

Актуальність дисертаційного дослідження полягає в розкритті структурних і функційних механізмів лінгвальних засобів оповідної перспективи (*точки зору*) англійськомовного художнього прозового тексту з позицій функційної парадигми сучасних мовознавчих студій. Вона зумовлена динамікою та суперечливістю постмодерністської парадигми і потребою напрацювання комплексної методики інтерпретативного аналізу масиву новітніх художніх прозових текстів та значущістю *точки зору*, як втілення постмодерного романного композиційного поліфонізму суб’єктів текстової комунікації.

Зв’язок роботи з науковими програмами. Дисертаційне дослідження, тема якого була затверджена вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 35/5 від 30.05.2017), виконувалося відповідно до плану наукових досліджень кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка “Лінгвокогнітивні та дискурсивні аспекти функціонування германських, романських та класичних мов” (номер держреєстрації 0117U001394).

Мета роботи – дослідити механізми реалізації оповідної перспективи (точки зору) на засадах лінгвонаративного ранжування її мовної актуалізації в художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI ст.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- узагальнити теоретико-критичні напрацювання філологічного вивчення проблеми точки зору у світлі новітніх наукових парадигм;
- напрацювати методологічний апарат і метамовний інструментарій опису оповідної перспективи (точки зору) з позицій дискурсної наратології;
- проаналізувати смислові й композиційні складники актуалізації оповідної перспективи (точки зору) в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI ст.;
- дослідити способи компресії і декомпресії інформації через зовнішньотекстову і внутрішньотекстову точки зору в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI ст.;
- з'ясувати інтерпретативний процес актуалізації оповідної перспективи (точки зору) в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI століття та проаналізувати ключові фрагменти й експресивно значущі текстові складники для реалізації оповідної перспективи (точки зору).

Об'єкт дослідження – оповідна перспектива (точка зору) в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI ст.

Предмет дослідження – структурні, семантичні, функційні аспекти лінгвального вираження оповідної перспективи в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку XXI ст.

Матеріалом дослідження слугували 2897 контекстуалізованих фрагментів з фіксованими складниками оповідної перспективи, дібрані шляхом суцільного виписування з англійськомовних художніх прозових текстів нежанру *misery lit* початку XXI ст. на 3348 сторінках. Різний обсяг та розмір виокремлених фрагментів пояснюється тим, що критерієм їх відбору слугує контекст, у якому зреалізовано різні способи та засоби вираження оповідної перспективи. Ця неоднорідність одиниці аналізу погоджена з погляду прагматики.

Джерельна база дослідження охоплює тексти десяти романів нежанру *misery lit*, написаних британськими письменниками на початку XXI ст.: P. Granger “Alone” (2007), J. Elliott “The little prisoner” (2010), R. McCann “Just a boy” (2005), M. Manning “Nobody will believe you” (2015), D. Pelzer “The lost boy” (1997), D. Pelzer “A man named Dave” (1999), J. Latchem-Smith “Daddy’s little girl” (2007), Ch. Spry “Child C” (2008), S. Howarth “I just wanted to be loved” (2008), F. McCourt “Angelas’s Ashes. A memoir of a childhood” (1999).

Методи дослідження, використані у праці, зумовлені поставленою метою і завданнями. Зокрема застосовано: *інтерпретаційно-текстовий метод* (для відстеження тенденцій розгортання точки зору та виявлення ознак процесу її реконструкції з використанням техніки стилістичного аналізу тропів і фігур), *метод концептуального аналізу* (для моделювання зовнішньо- і внутрішньотекстового візерунку точки зору та експлікації динаміки її розгортання), *метод дескриптивного аналізу* (для опису рис текстового втілення точки зору).

Шляхом інтерпретаційно-текстового аналізу із залученням процедур *контекстуального опису* в досліджуваних прозових текстах нежанру *misery lit* початку ХХІ ст. виписано контексти, релевантні для побудови точки зору на макро- та мікрорівнях її текстового втілення. *Концептуальний аналіз* задіяно в сукупності методик, серед яких і методика *теорії розгортання схем* у дискурсі, завдяки якій проаналізовано розгортання точки зору в цьому типі текстів та виокремлено чотири типи точки зору – ідеологічна (оцінна), просторово-часова, фразеологічна, психологічна (за Б. Успенським). Елементи *кількісних підрахунків* стали засобом встановлення пріоритетних типів точки зору в цьому типі текстів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній *уперше*: узагальнено теоретико-критичні напрацювання філологічного дослідження проблеми точки зору у світлі новітніх наукових парадигм; напрацьовано методологічний апарат і метамовний інструментарій опису оповідної перспективи з позицій дискурсної наратології; проштудійовано смислові й композиційні складники актуалізації оповідної перспективи в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку ХХІ ст.; досліджено способи компресії і декомпресії інформації через зовнішньотекстову і внутрішньотекстову точки зору в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку ХХІ ст.; з'ясовано інтерпретативний процес актуалізації оповідної перспективи в англійськомовних художніх прозових текстах нежанру *misery lit* початку ХХІ ст. та проаналізовано ключові фрагменти й експресивно значущі текстові складники для реалізації оповідної перспективи; виокремлено способи компресії та декомпресії інформації, профілізованої різними точками зору в тексті, здійснено інтерпретацію цілісного фрагменту тексту нежанру *misery lit* для репрезентації її варіативних складників.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати і висновки є внеском у розвиток дискурсно-нاراتологічного напрямку мовознавчих студій, зокрема герменевтики, поетики, лінгвофілософії, лінгвістики тексту, дискурсної лінгвістики наратології, прагматистики. Отримані результати сприяють напрацюванню механізму герменевтичного опрацювання художнього прозового тексту читачем і рівночасно висвітлюють характеристизацію оповідної перспективи у цьому типі текстів, що відкриває перспективи для тлумачення споріднених явищ в інших типах дискурсу.

Практична цінність роботи визначається можливістю використання її результатів, теоретичних положень та ілюстративного матеріалу у курсах з лінгвістики тексту, наратології, стилістики (розділи “Стилістика декодування”, “Контекстологія”, “Стилістика тексту”, “Інтерпретація тексту”); при складанні спецкурсів з дискурсології, лінгвопоетики, наратології та інтерпретації художнього прозового тексту. Результати дослідження можуть виявитися корисними для фахової підготовки студентів гуманітарних спеціальностей, у написанні дипломних і магістерських робіт, а також на практичних заняттях з аналітичного читання на факультетах іноземних мов.

Апробація отриманих результатів. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 16.12.2019). Основні

положення дисертації висвітлено в доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: VII Міжнародна науково-практична конференція “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2013); Всеукраїнська науково-практична конференція “Тенденції розвитку та функціонування слов’янських та германських мов” (Миколаїв, 2013); Міжнародна науково-практична конференція “Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес” (Тернопіль, 2013); II докторантський колоквиум “Концептуальний простір дискурсів: Квантативна когнітологія” (Чернівці, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція “Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця” (Полтава, 2014); Західноукраїнський докторантський колоквиум “Сучасні міждисциплінарні дослідження мовних фактів” (Чернівці, 2015); VIII Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми германської філології та прикладної лінгвістики” (Чернівці, 2015); Міжнародна науково-практична конференція “Мова та культура у полікультурному просторі” (Львів, 2017); 2018 TESOL-Ukraine National Convention “ELT in Ukraine: New ways to success” (Lviv, 2018). Окремі розділи дисертації обговорено на кафедральному науковому семінарі “Текст. Культура. Соціум” факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка (2015–2019).

Публікації. Основні положення й результати дисертації відбито в 11 одноосібних публікаціях, з яких 6 статей надруковано в наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття – в іноземному науковому журналі, 4 – у тезах доповідей наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена науковою логікою дослідження, його метою та поставленими завданнями. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (346 позицій, з яких 159 – іноземними мовами), джерел ілюстративного матеріалу (10 позицій загальним обсягом 3348 сторінок текстового корпусу) та 2 додатків. Загальний обсяг праці становить 264 сторінки, із них обсяг основного тексту – 201 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і завдання, визначено об’єкт і предмет дослідження; описано його теоретико-методологічне підґрунтя, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів; подано відомості про апробацію результатів дослідження та кількість публікацій, зазначено особистий внесок здобувача й охарактеризовано структуру дисертаційної праці.

У **першому розділі “Теоретичні передумови дослідження оповідної перспективи у сучасній британській художній літературі”** розкрито сутність поняття “точка зору” та вивчено її проблематику у філологічних студіях (п. 1.1). Розглянуто точку зору як наративну перспективу в колі лінгвістичних вчень

(п. 1.1.1), наративній поетиці (п. 1.1.2) і дискурсній стилістиці (п. 1.1.3); висвітлено поняття точки зору в художньому прозовому тексті і у зв'язку з проблемою позиції автора (п. 1.2.1), наратора (п. 1.2.2), персонажа (п. 1.2.3) та читача (п. 1.2.4). Тут систематизовано і структуровано комплекс взаємозв'язків, у які вступає точка зору; зроблено ґрунтовний огляд підходів до вивчення точки зору та виокремлено найвпливовіші з них під час аналізу тексту.

Впродовж останніх десятиліть спостерігаємо тенденцію підвищеного інтересу до вивчення та інтерпретації феномену точки зору. У лінгвістиці тексту з'явилися теорії, що мали за мету пояснити поняття і функції точки зору в художньому тексті (М. Баль, М. М. Бахтін, І. А. Бехта, В. Бут, Ж. Женетт, Ю. М. Лотман, М. А. Петровський, Д. Принс, Ш. Ріммон-Кенан, Б. А. Успенський, Р. Фаулер, Н. Фрідман, В. Шкловський, М. Шорт, Ф. Штанцель).

Відмінність між запропонованими науковими теоріями полягає не тільки в термінології чи різних принципах типології, але й у закладених в їхній основі визначеннях поняття. Термінологічний апарат на позначення точки зору є досить об'ємистим і неодномірним, тому в дисертаційній праці наведено ключові визначення і тлумачення цього феномену, серед яких фіксуємо *глибинну композиційну структуру твору* (Б. А. Успенський), *елемент художньої структури* (Ю. М. Лотман), *сфокусованість нарації* (О. О. Попова), *наративну перспективу* (Р. Хампфрі), *образ автора* (В. В. Виноградов), *перцептивну і концептуальну позицію* (Д. Принс), *стратегію викладу* (І. А. Бехта), *текстотвірну категорію* (З. Я. Тураєва), *фільтр* (С. Четмен).

З опертям на наявну теоретико-критичну думку, у праці визначено базові оповідні стратегії, серед яких виокремлено зовнішню та внутрішню точки зору (Р. Фаулер); фіксовану, змінну, множинну точки зору (Ж. Женетт); точку зору від першої / третьої особи (М. Шорт), особову та безособову (В. Бут), обмежену і необмежену точки зору (М. Фрідман), а також розроблено теоретичний інструментарій для вибору й маніпуляції автором тої чи тої оповідної перспективи. Під зовнішньою точкою зору розуміємо оповідну перспективу з домінуванням наратора. У внутрішній точці зору, навпаки, домінує оповідна перспектива персонажа. Остання ж перерозподілена на фіксовану, змінну та множинну. Відмінність між ними полягає в тому, що точка зору, через яку читач отримує інформацію, бачить та відчуває події за умов фіксованої оповідної перспективи, є єдиною і перманентною, тимчасом як змінна та множинна оповідні перспективи пропонують читачеві різні епізоди твору, передані іншими фокалізаторами, де про одну й ту саму подію читач читає і сприймає повторно кілька разів, але щоразу з подачі різних перспектив. Виявлено, що оповідна перспектива є незмінною впродовж усього твору досить рідко, тому твори, де точка зору є сталою й абсолютно незмінною, а розповідь ведеться єдиним типом наратора, не є дуже поширеним явищем у сучасній художній літературі.

Витоки вчення про оповідну перспективу і її теперішні гуманітарні розвідки почерпнуто з праці Ф. Штанцеля "Теорія нарацій" (1984), у якій точку зору використано двояко: або розповідати як автор / наратор, або сприймати як персонаж те, що відбувається в художньому світі. Утім Ж. Женетт пропонує

аналіз точки зору на основі поняття *фокалізація* – врегулювання інформації, що передається, і суб'єкта (фокалізатора), через якого ця нарративна інформація фокусується. Щоб уникнути візуальних конотацій між термінами “точка зору”, “поле зору”, “оповідна перспектива” і “погляд”, Ж. Женетт розробив власну авторську типологію перспективи, використавши термін “фокалізація”. Саме Ж. Женетт вважав необхідним розмежувати категорії того, *хто бачить?* (перспектива, точка зору) і того, *хто розповідає?* (акт нарації).

Оповідна перспектива відповідає на запитання “звідки ми сприймаємо те, що нам розповідають і показують?”. Оповідач повний відповідальності за оповідь, яку веде, і за оповідну перспективу, обрану ним для фільтрації. Його основне завдання – розповісти те, що бачить, переживає, думає, планує інша людина. Але ототожнювати поняття “розповідь” (нарація) і “споглядання” (фокалізація) як рівні, еквівалентні учасники тексту не варто. Очевидним є псевдототожнення між точкою зору та категорією голосу, тому що персонаж, через свідомість якого сприймаються події, не є одночасно об'єктом, що говорить, ним є наратор. Він відкриває для читачів усі думки, почуття та емоції персонажа.

Авторська теорія точки зору (М. Баль) не звужує поняття фокалізації до процесу бачення та спостереження і не диференціює типи нараторів за першою, другою чи третьою особами, а пропонує розглядати фокалізацію як перспективу (точку зору) в її найширшій інтерпретації. Авторська теорія пропонує три рівні відносин, де кожна літературна інстанція здійснює перехід з одного плану в інший: персонаж, беручи дії за матеріал, творить з них історію (*histoire*); фокалізатор відбирає певні події й обирає кут бачення (точку зору), з якого вони подаватимуться, а наратор вибудовує з них оповідь, тобто надає словесної об'ємності, транслуючи ці події на сторінки художнього прозового тексту.

Джерелом дисертаційної концепції стали поетапно проаналізовані положення праці Б. Успенського “Поетика композиції” (1970) про точку зору виключно в лінгвістичному сенсі на тлі семіотичного підходу. Це уможливило штудерний розгляд чотирьох планів існування оповідної перспективи (точки зору) в художньому прозовому тексті – “план оцінки”, “план фразеології”, “план просторово-часової характеристики” та “план психології”. Вплив оповідної перспективи, яку розмежовують на внутрішню і зовнішню (Р. Фаулер), на організацію художнього прозового тексту розкривають через аналіз лінгвістичних засобів, зреалізованих завдяки семантичним функціям психологічної та ідеологічної точок зору з опертям на дискурсну стилістику (Р. Фаулер).

Вагомим у студіях точки зору як різнорівневої стратегії нарративного викладу в художньому тексті сучасної британської художньої літератури є філологічний підхід (як інтеграція лінгвістичного й літературознавчого). Це лапідарно простежуємо у вивченні складної комунікативної взаємодії мовців у фокусі реального (реальний автор-письменник: читач) і лудичного (наратор: персонажі) дискурсного простору. Відтак у будь-якому нарративному тексті існує три точки зору – наратора, персонажа і читача, а з ускладненням постмодерністської нарації з'являється четверта точка зору автора-письменника, що пояснює полігамність і багатозначність її природи. Одне слово, аналіз зв'язків задуму автора зі

сприйняттям і точкою зору читача на ті чи ті запропоновані автором події є реалізацією конгломератної співтворчості обох комунікантів. Читач, з урахуванням своєї власної точки зору та читацької позиції, неодмінно залучається до процесу вибудовування комунікативного текстосвіту.

У другому розділі **“Методологічна база вивчення точки зору у прозових текстах художнього постмодерністського дискурсу”** розкрито методологічну основу праці; розглянуто базові засади постмодерністської поетики як провідного принципу і лінгвістичної парадигми наративних досліджень точки зору прозового тексту (п. 2.1), названо сучасні інструменти інтерпретації художнього тексту (п. 2.1.1), проілюстровано наративні рівні й інстанції постмодерністського художнього прозового тексту (п. 2.1.2); визначено способи і засоби експлікації наративної точки зору в постмодерністському художньому тексті (п. 2.1.3). У рамках методики вивчення точки зору художнього прозового тексту вивчено принципи текстового (п. 2.2.1) і наративного (п. 2.2.2) аналізу точки зору; описано методику вибірки матеріалу дослідження та принципи його організації (п. 2.2.3). Виконання завдань дисертації передбачало реалізацію двох основних етапів: теоретичного і практичного, кожен з яких потребував залучення різних методів дослідження. На теоретичному етапі було опрацьовано наукову літературу з проблеми дослідження, проаналізовано й узагальнено погляди мовознавців на поняття точки зору. На практичному етапі було визначено способи реалізації наративної точки зору в художньому прозовому тексті, також описано методику вивчення точки зору, сформовано термінологічний апарат.

Дослідження базується на загальних засадах функційної парадигми сучасної філологічної науки та постмодерністської поетики як провідного принципу і лінгвістичної парадигми наративних досліджень точки зору прозового тексту, що уможливило розкриття семантико-структурних і функційних механізмів лінгвального вираження оповідної перспективи в сучасних британських прозових текстах *misery lit*. Багатовимірність об'єкта дослідження визначила потребу звернення до загальнонаукових і лінгвістичних методів аналізу.

Серед загальнонаукових методів продуктивними виявилися методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження. Основні принципи текстологічних досліджень оповідної перспективи з новітніх лінгвістичних позицій описано у світлі трьох підходів до її аналізу в художньому прозовому тексті: лінгвокультурологічного, лінгвопоетичного та прагманаративного. Розроблено методику характеристизації вираження оповідної перспективи в художніх текстах нежанру *misery lit* як різновиду літературної автобіографії, що ґрунтується на застосуванні методів і прийомів, поєднаних у межах системного підходу, що визначаються метою і завданнями дослідження. Обґрунтовано вибір матеріалу дослідження, який становлять художні тексти сучасної британської літератури нежанру (*misery lit*) автобіографічної літератури, представлені творами, в яких описано біль, випробування і труднощі, пережиті автором в роки дитинства. Неабияка популярність текстів нежанру літератури *misery lit* вказує на серйозність проблеми сімейного насилля та жорстокого ставлення до дітей і підлітків. Із лінгвістичного погляду,

актуальність їхнього дослідження пояснюється наративними і прагматичними ознаками цих текстів (дуалізм оповідної інстанції, дуалізм оповідної перспективи, мовні засоби реалізації оповідної перспективи та мовленнєві акти, в яких вони експліковані (І. А. Бехта, Р. Хамфрі, Ф. Штанцель).

Орієнтуючись на позиції комунікативно-прагматичного підходу до аналізу мовних явищ, художній дискурс нежанру *misery lit* досліджено через його курс на адресата (В. Ізер), з урахуванням його здатності сприймати, розуміти і правильно інтерпретувати повідомлення (А. Міллер, С. Перрінг). У процесі дослідження лінгвального вираження оповідної перспективи тексту нежанру *misery lit* як різновиду літературної автобіографії вагому роль відіграв прагманаративний підхід, який дав змогу проникнути у структурно-семантичні і функційні процеси текстотворення та визначити ефективність матеріалу, передбачити характер формованого текстом впливу і виявити роль його окремих складників (Н. Г. Єсипенко, Дж. К. Адамс, Т. ван Дейк, М. А. Лочер, А. Х. Юкер).

З огляду на наведені вище методологічні міркування і методи та задекларовані наукові підходи (лінгвокультурологічний, лінгвопоетичний та прагманаративний), виокремлено чотири етапи дослідження. *На першому етапі* проаналізовано й узагальнено теоретичні засади вивчення засобів експлікації точки зору, її ознак, структури, семантики і функцій та екстрапольовано їх на тексти сучасної британської художньої прози початку ХХІ ст. з їхніми своєрідними рисами. *На другому етапі* методом суцільного виписування здійснено відбір та аналіз засобів експлікації точки зору з художнього прозового тексту, відтак їх згруповано за спільними ознаками та запропоновано типологічну класифікацію, що відображає лексико-семантичне ранжування лексико-семантичного каркасу тексту та їхній таксономічний потенціал.

За одиницю аналізу в дослідженні прийнято контекстуальний фрагмент з фіксованими складниками оповідної перспективи, дібраний шляхом суцільного виписування з прозових текстів нежанру *misery lit* сучасної британської художньої літератури. Досліджуваний корпус налічує 2897 контекстуальних фрагментів. Загальна кількість матеріалу дослідження становить 3348 сторінок. Оскільки критерієм виокремлення фрагментів тексту слугує контекст, у якому реалізуються комунікативні інтенції наратора, фрагменти відрізняються за розміром. Така гетерогенність одиниць аналізу є виправданою з погляду прагматики (М. Флюдернік). *На третьому етапі* дослідження проаналізовано стратегії і тактики експлікації зовнішньої та внутрішньої точки зору у фактурі творів нежанру сучасної британської літератури, що розкривають наративний потенціал точки зору, тексту і дискурсу доби постмодерну. *На четвертому етапі* досліджено функції мовних засобів точки зору як лінгвостилістичних і наративних атракторів прозового тексту нежанру *misery lit* сучасної британської літератури, а також динамічні процеси наративної перспективи, яких вони зазнають в процесі адаптації до потреб текстових комунікантів.

У третьому розділі “Наративна структура художнього постмодерністського прозового тексту: структурно-семантичний аспект експлікації точки зору” описано мовні засоби вираження точки зору в прозових

текстах досліджуваного нежанру; вивчено структуру та лексико-семантичне ранжування постмодерністської оповіді; описано характеристику точки зору в чотирьох планах її вираження: ідеологічну характеристику точки зору як оцінний рівень світоглядної позиції оповідача (п. 3.1.1); фразеологічну характеристику точки зору як лінгвальний рівень опису текстових антропоморфів (п. 3.1.2); просторово-часову характеристику точки зору як хронотопну позицію наратора в розкритті наративних рівнів прозового тексту (п. 3.1.3); психологічну характеристику точки зору як суб'єктивно-об'єктивну проєкцію оповіді в цьому типі текстів (п. 3.1.4). Прикладово змальовано контекстуальні фрагменти лінгвальної специфіки взаємодії наративної і персонажної точок зору у досліджуваних текстах на ідеологічному (п. 3.2.1), фразеологічному (п. 3.2.2), просторово-часовому (п. 3.2.3) і психологічному рівнях (п. 3.2.4).

Наявність множинних варіантів оповідної перспективи у творі привела до їх систематизації та до вивчення мовних засобів її вираження у прозовому тексті. За основні критерії типологізації оповідної перспективи взято кореляцію *суб'єктність* ↔ *несуб'єктність* викладу (нарація від першої або третьої особи (М. Флюдернік) та висновок про те, чию свідомість репрезентує наратор у творі, тобто як саме співвідносяться в художньому творі точки зору (кути бачення) автора і наратора – цілком збігаються, частково чи є протилежними. Передусім йдеться про ідеологічні і світоглядні позиції “смыслових інстанцій” (М. М. Бахтін). Водночас їхнім фразеологічним, психологічним і часово-просторовим способам співіснування також відведено належну увагу та наукову пильність (К. А. Лі, П. Ламарк, С. Лансер, Д. Макінтаєр, Г. Нірагден, М. Тулан).

Фундаментальним аспектом вивчення точки зору в ідеологічній площині є питання, чию точку зору переймає автор, коли оцінює та ідеологічно сприймає зображуваний ним світ, це точка зору, яку він експлуатує для організації наративу в конкретному творі. Це значення точки зору називаємо аксіологічним або евалюативним, розуміючи під поняттям “evaluation” загальну систему оцінювання світу концептуально. Ідеологічна точка зору відіграє важливу роль у мотивації та організації першоважливої мети і завдань тексту – розповісти читачеві про моральні цінності та життєві принципи окремого персонажа, а іноді й повідомити про упередження, які має оповідач щодо своїх персонажів (Р. Фаулер).

Порівнюючи аналіз оповідної перспективи в плані ідеології з іншими планами її вираження, за “матеріал” аналізу взято не окремі лексеми, словосполучення чи речення, а цілі пасажі, або навіть розділи художнього тексту. Ідеологічна точка зору не є епізодичною, а наскрізною, і, як правило, пронизує увесь текст твору. Проаналізовані тексти об'єднує універсальна для них ідеологія – ідеологія бідності, злиднів, неблагонадійності, пияцтва й аморальності. У розпорядженні авторів цих творів є багато варіантів зреалізувати ідеологічну оповідну перспективу і рівночасно поділитися з читачами своїми поглядами на світ, соціум, сім'ю та побут. Опуклу увагу привертає *концепція хліба*, яку автори текстів *miseru lit* не випадково обирають для розкриття знайомих кожному з них відчуття голоду, приниження та страху. Для прикладу:

“My mother turns to the wall and doesn't make a move or sound. *The twins* are awake, *crying with the hunger*, but Dad stands in the middle of the room, staring at the ceiling. Mam stays in the bed all day, hardly moving. Malachy and I fill the twins' bottles with water and sugar. In the kitchen we find *a half loaf of stale bread* and *two cold sausages*. We can't have tea because *the milk is sour* in the icebox where the ice is melted again and everyone knows you can't drink tea without milk unless your father gives it to you out of his mug while he's telling you about Cuchulain” (F. McCourt “Angela's Ashes. A memoir of a childhood”). У цьому фрагменті читач дізнається більше, аніж про недоїдання дітей у сім'ї – діти голодні і самотужки ‘смакують’ черствий хліб, прокисле молоко та воду з цукром, тимчасом батьки байдужі до їхніх потреб. Речення “my mother turns to the wall and doesn't make a move or sound”, “Dad stands in the middle of the room, staring at the ceiling” – цьому доказ, і проблема з матеріальної площини (фінансова скрута і бідність) трансформується у площину моральну та ідеологічну (занедбані діти байдужих батьків).

Наступний приклад проливає світло на гірку буденну реальність персонажів. Життям малих дітей керує принцип “вкрасти, щоб вижити”, і вони крадуть безупинно. Ховають скибки вкраденого хліба під подушкою і чекають на покарання або навіть “розправу” за свій вчинок у вигляді повного позбавлення їжі (**starvation punishment**): “My *stealing* was done within the foster home as well. Waiting until everyone was outside, I'd sneak into the kitchen and take *slices of bread* and *stash them under my pillow*. Then late at night I'd sit up on my bed and nibble on my prize, like a mouse nibbling on a piece of cheese” (D. Pelzer “The Lost boy”).

Проблема точки зору в плані ідеології найскладніше підлягає формальному вивченню та систематизації, цього не заперечує й сам Б. Успенський, а тому науковці за потреби вдаються до інтуїтивного методу аналізу. У праці напрацьовано лінгвістичний критерій для розпізнання і визначення ідеологічної точки зору, за яким ідеологічна точка зору може бути експліцитною (А. Палмер, П. Сімпсон); способи її вираження – слова модальності, модальні структури, що виказують сумбурні судження, міркування і переконання наратора або персонажа, оцінювальні прикметники та прислівники, які засвідчують ставлення автора до згадуваного об'єкта) та імпліцитною (А. Палмер, П. Сімпсон) – (неточною, невиразною, де “щось мається на увазі”) і виражається за допомогою певного лексикону, стилістичної характеристики мови художнього прозового тексту та перехідності. З огляду на квазіавтобіографічність досліджуваних творів, очевидним є те, що головний персонаж твору є носієм тільки авторської точки зору, відповідно і його ідеології. Між ідеологічними системами автора, оповідача та протагоніста твору немає жодних протиставлень чи розбіжностей.

На фразеологічному рівні автор використовує пряме, непряме або невластиве пряме мовлення, а також вдається до лінгвальних засобів для характеризувати персонажів. Можливим для автора є використання своєї точки зору або ж точки зору третьої особи, так званого стороннього спостерігача, який не є персонажем твору. Саме план фразеології є відповідальним за позначення зміни авторської позиції. За Б. Успенським, рівень фразеології визначає реалізацію голосу наратора

і мовлення персонажа та спосіб її вираження. Вона зумовлює авторський вибір нарративу, а голос персонажа або наратора його передає.

Без реалізації в плані фразеології точка зору позбавлена свого текстового існування. Очевидними є два основні типи трансформації точки зору на рівні фразеології: модифікація авторського тексту під впливом мовлення, яке не належить самому авторові, тобто чийогось іншого (чужого) мовлення; і зворотний варіант – модифікація тексту, що належить персонажу під впливом авторських змін, тобто авторського мовлення. Запропонований приклад модифікації точки зору в плані фразеології стосується прямого, непрямого та невластне-прямого дискурсу і фокусуються на кореляції між мовленням автора і мовленням персонажів у наративному тексті. У ньому елементи чужого мовлення трапляються не в тексті чи коментарях автора, а в прямому мовленні персонажів: “A few minutes later Father stopped me on the steps of the bus. He hesitated. His eyes looked down. “Get out of here”, *he mumbled*. “David, get as far away from here as you can. Your brother Ronald joined the service, and you’re almost at that age. Get out,” *Father said as he patted my shoulder. As he turned away, his final words were*, “Do what you have to. Don’t end up like me” (D. Pelzer “The Lost Boy”).

Трансформацію безладної оповідної перспективи на фразеологічному рівні забезпечують зміна авторського мовлення чи ведення оповіді від першої або третьої особи однини, а також вживання в художньому прозовому тексті власних імен, різних найменувань і номінацій. Конкретизацію вживання власних імен та інших найменувань як дієвий інструмент зміни точки зору в плані фразеології продемонстровано на творі Д. Пельцера “A Man named Dave”. Згадуючи свою рідну матір, автор послуговується періодичним чергуванням трьох лексем: *мамуся (mommy)*, *мама (Mother)* і *мамип (The Mother)*. Вибір відповідної лексеми на позначення особи матері залежить від її душевного стану, поведінки та стану тверезості або алкогольного сп’яніння: “My first memories of Mother were caution and fear. As a four-year old child, I knew by the sound of Mother’s voice what type of day was in store for me. Whenever Mother was *patient and kind, she was my “Mommy”*. But whenever Mother *became cross and snapped* at everything, *“Mommy” transformed into “The Mother” – a cold, evil person capable of unexpected violent attacks*. I soon became so scared of setting The Mother off, I didn’t even go to the bathroom without first asking permission. As a small child, I also realized that **the more she drank, the more my mommy slipped away, and the more The Mother’s personality took over**” (D. Pelzer “A Man Named Dave”).

Категорії часу і простору розглянуто як один з ключових компонентів реалізації оповідної перспективи в тексті, адже це площина, в якій живуть персонажі, розгортаються фабульні події, розміщуються явища і предмети і, без сумніву, реалізується точка зору. В більшості наративних ситуацій точка зору оповідача є більш або менш чітко фіксованою в просторі та часі і визначається просторово-часовими координатами, які вказують на місце, звідки ведеться оповідь, та орієнтують у часі, в якому відбулися, відбуваються або тільки відбуватимуться представлені читачам події художнього твору (Б. Успенський).

Інструменти експлікації просторово-часової точки зору у досліджуваних теекстах розглянуто поокремо. Темпоральна точка зору має кілька альтернатив реалізації, і вибір лежить між виміром часу і хронологією подій з точки зору персонажа і наратора. Серед можливих варіантів просторового тла в художньому тексті фіксуємо збіг просторових координат наратора і персонажа. Просторове прикріплення автора до одного з персонажів, принцип послідовного огляду, всеохопний опис з висоти пташиного польоту має назву “німої сцени” і демонструє читачеві віддаленість особи наратора-спостерігача від безпосереднього місця розвитку подій, тобто оповідач веде спостереження за всім, що відбувається, та через дистанцію не здатен розчути абсолютно все, що говорять й озвучують персонажі, тому описує їхні рухи, жести, міміку, але не передає їхнього мовлення. Оповідна перспектива “пташиного польоту” – всеосяжний опис і детальний виклад епізоду чи сцени, де точка зору тотожна поняттю єдиного загального ракурсу зі широкою панорамою: “*Night falls along the streets of Dublin. Children laugh and play under streetlights, mothers call from doorways, smells of cooking come at us all the way, through windows we see people around tables, eating.* I am tired and hungry and I want Dad to carry me but I know there’s no use asking him now the way his face is tight and set. I let him hold my hand and I run to keep up with him till we reach the bus place where Mam is waiting with my brothers” (F. McCourt “Angela’s Ashes. A memoir of a childhood”).

План психологічної точки зору досліджено як вплив на структуру, зміст і форму художнього твору. Завдання реалізації психологічної точки зору – структурувати події і персонажів нарації або з точки зору суб’єктивності, або з точки зору об’єктивності (Б. Успенський). Перший спосіб стосується точки зору стороннього спостерігача (зовнішня точка зору), а другий – точки зору самого персонажа або усвідюючого спостерігача, котрому вдалося проникнути у внутрішнє єство цього персонажа (внутрішня точка зору). За умови присутності в тексті зовнішньої психологічної точки зору поведінка персонажа описується з посиленням на факти, незалежні від описуваного суб’єкта, а сам текст опису є безособовим з навмисним підкресленням об’єктивізації опису та непричетності автора опису до конкретної дії. Елементарним виявом внутрішньої перспективи є нарація від першої особи, персонажем, який є учасником подій, суб’єктивність якої можна ідентифікувати лінгвальними рисами: дейксисом, дієсловами лексико-семантичних груп розумових процесів, до яких належать дієслова перцепції, когніції та афекції: “One of the scenes that has always *remained clear in my head* was saying goodbye to Jimmy on the doorstep of the foster home. He was crying and I wanted to as well, *but didn’t dare to show my feelings to anyone.* Someone had told me that Jimmy would be coming back home as well in a couple of weeks, but *I didn’t believe it. I think I must overheard* something that told me they were lying. I knew they were going to separate us and it broke my heart. *I’d hated it* at the foster home, but at least I’d had Jimmy with me” (J. Elliott “The Little Prisoner”).

Лінгвальну взаємодію наративної і персонажної точок зору на психологічному рівні виявлено завдяки внутрішньому монологу, який сприяє висловленню персонажем думок (про себе), наповнених емоційними

хвилюваннями, переживаннями, і виконує функцію вияву психологічної точки зору: “But I knew the true reason for my lack of sleep: *my guilty conscience eating me*. I was now living with someone, and *as I searched my heart, I didn't know* if I could ever have the same strong feelings for Patsy that she seemed to have for me. How could I be so cold when Patsy was filled with joy? Was it because after years of toughening myself to survive, I couldn't break the pattern? Or was it because I didn't want to? *As much as I struggled, I could not find an answer. I only knew that I was getting myself deeper into something I did not fully understand. All I could do now was follow through with my commitment*” (D. Pelzer “A Man Named Dave”).

Внутрішній монолог (ретельно досліджений М.М. Федорчук) у цьому фрагменті транслює: 1) внутрішні переживання персонажа замість опису зовнішніх реальних подій або ситуацій, що спричиняють ці хвилювання; 2) фрагмент стилістично оформлений як внутрішнє мовлення персонажа з латентними помислами, властивими синтаксичними конструкціями; 3) автор аналізує емоційно-душевний стан персонажа (тобто свій стан).

У четвертому розділі “**Наративна структура художнього постмодерністського прозового тексту: комунікативно-прагматичний аспект експлікації точки зору**” розглянуто комунікативний (п. 4.1) та прагматичний (п. 4.2) складники точки зору у структурі наративу прозового тексту. Виконано детальний аналіз стратегій і тактик перспективізації точки зору в художньому постмодерністському тексті на: ідеологічному (п. 4.1.1), фразеологічному (п. 4.1.2), просторово-часовому (п. 4.1.3) і психологічному (п. 4.1.4) рівнях. На основі категорії модальності (варіант поєднання і співвідношення слова і модусу) розглянуто класифікацію точки зору на авторську (п. 4.1.1), консолідовану (п. 4.1.2), паритетну (п. 4.1.3) і персонажну (п. 4.1.4).

У контексті обговорення комунікативного складника точки зору в структурі постмодерністської нарації художнього прозового тексту визначено і досліджено стратегії і тактики перспективізації точки зору в текстах нежанру сучасної британської художньої літератури *misery lit* на ідеологічному, фразеологічному, просторово-часовому і психологічному рівнях. З покликанням на М.П. Ділай і зважаючи на контамінацію та синергію оповідних перспектив, виокремлено чотири характерні та універсальні для кожного рівня комунікативні стратегії: спонукальну комунікативну стратегію, зневажальну комунікативну стратегію, безпорадну комунікативну стратегію і протестну комунікативну стратегію. Виявлено, що кожна зі стратегій розкадровується через відповідні іллокутивні тактики, а саме: спонукальна комунікативна стратегія розкрита завдяки тактикам благання, прохання, наказу і вимоги, а також за допомогою мовленнєвих актів з іллокутивною силою обіцянки, погрози і клятви. Безпорадна комунікативна стратегія відбита в мовленнєвих актах з іллокутивною силою вибачення, розкаяння, вираження негативного ставлення до чогось / когось, а також через тактики міркування, де автор аналізує свої страхи і переживання. Протестна комунікативна стратегія актуалізується за допомогою мовленнєвих актів з іллокутивною силою погрози, вимоги, присяги, клятви, зрідка прохання;

тимчасом як для актуалізації зневажальної комунікативної стратегії слугують іллокутивні тактики на зразок зневаги, психологічної зневаги, соціальної наруги.

Наведений нижче пасаж є прикладом застосування тактики безпорадності. Героїню охопило відчуття страху, відчаю та повної безпорадності. Опинившись у новому місті, новому будинку, з немовлям на руках, Мері відчуває, що вона не просто сама, а безнадійно самотня. Відчуття невизначеності переростає у страх, страх – у гнів, а згодом сягає свого апогею – ненависті. Багаторазове вживання лексеми “hate” тому доказ: “Ashley was born on 24 September 1983 in the Coombe Hospital in Dublin. I was dropped off outside the hospital and received *no visitors or flowers or cards of congratulations*. She was christened in the church in Castleknock. It was a small, sad ceremony. There was no party or special lunch after the church. *I hated Castleknock and hated the house*. It was a new estate so everywhere had an unfurnished look about it. Perhaps most of my neighbours worked because there were plenty of days when it felt like I was the only person left in the world. With the passing of each day I became more and *more aware of how trapped I was*. In fact *I worried* about Ashley because she was so good, too good. It had to be because *I hardly showed her any affection*, but *I felt empty inside and outside*. What *I mostly felt was afraid*. I had no money, no phone and not one friend in the whole Dublin. The same *dark shadow I had sensed* at home was with me in Castleknock. **I hated my body. I hated my breasts**” (M. Manning “Nobody will believe you”).

У процесі вивчення стратегій і тактик перспективізації точки зору в досліджуваних художніх прозових текстах у плані фразеології досліджено їхню реалізацію автором в основних композиційно-мовленнєвих формах – авторських (персонажних) описах, оповідях і міркуваннях, які він використовує для вираження власної точки зору. Вивчено поняття дуалізму оповідної перспективи – дитини і дорослого. В аналізованих творах нежанру *misery lit* домінантною є оповідна перспектива дитини, адже всі події представлені крізь призму її свідомості та суб’єктивного дитячого бачення. Проте помітними є присутність і вплив оповідної перспективи дорослого, зокрема це стосується плану фразеології – набір лексики, невластивої для вокабуляру дитини молодшого або середнього шкільного віку – складні синтаксичні конструкції, правильна побудова складнопідрядних і складносурядних речень, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, сталі вирази і фразеологізми. Як-от:

“*My solicitor had become my true knight in shining armour*. There was a wonderful connection between us. Over the course of last nine months *I had come* to trust her and believe that she was going to make the difference for me. It seemed so obvious now. What I had needed all along was a woman to fight for me and I began, for the first time ever, *to allow myself to imagine that my journey to justice might be approaching its conclusion*” (M. Manning “Nobody will believe you”).

Для актуалізації психологічної та ідеологічної точок зору застосовують тактики внутрішнього монологу, сновидіння і міркування. Саме в міркуваннях автори висловлюють свою розпуку, протест і хвилювання. Варто згадати, що міркування часто містять риторично-питальні речення і псевдозапитання, які поглиблюють відчуття невпевненості персонажа і вносять в його точку зору на

психологічному рівні додатковий сумнів і вагання, а питальні знаки виконують функцію привернення уваги до інформації. Міркування виступає як узагальнена точка зору автора-письменника (текстового адресанта) і має форму роздумів на різні теми, конкретну ситуацію чи предмет, які презентуються послідовно. Воно (міркування) подає інформацію про причинно-наслідкові зв'язки між діями та об'єктами, які існують у пере- і постконтексті (В. А. Кухаренко). Чільне місце в стратегії міркування в нежанрі *misery lit* посідає тема несприйняття власного тіла, зовнішності, своєї меншовартості і нікчемності, небажання миритися зі своїм соціальним статусом, звідси – застосування тактик латентної образи, акцентуваної агресії та особистісного гніву для експлікації персонажної (авторської) точки зору в плані психології. Як-от:

“I met Tracey when I called in at the sunbed shop in Ashton-under-Lyne where she worked. *I've always been insecure about my appearance*, with my big, squashed nose and sticky-out ears, but I feel a bit better when I've got a tan, as if it will stop people noticing all the rest. Straight away I was attracted to this petite brunette with a perfect slim figure and lovely big eyes. *I didn't think there was any chance that a woman like her would ever be interested in a scrote like me. I'd never had much confidence when it came to women*” (S. Howarth “I just wanted to be loved”).

На основі категорії модальності (варіант поєднання і співвідношення слова і модусу) точку зору класифікують на авторську, консолідовану, паритетну і персонажну (Л. Долежел, Б. Річардсон). Під консолідованою точкою зору розуміємо тип оповідної перспективи, за умов якої слово належить авторові, а модус – персонажеві твору, і спостерігається зближення позицій автора і персонажа. У наративній ситуації, в якій домінує паритетна точка зору, зафіксовано перерозподіл мови тексту між автором і персонажем, модус при цьому належить персонажеві. Встановлено, що особливістю *misery lit* є блендинг авторської, персонажної і нараторської оповідних перспектив. За нашими спостереженнями, роздуми наратора, тобто персонажа, стають проєкцією авторської точки зору, авторського погляду на певну проблему чи ситуацію; також доведено, що крізь призму оповідної перспективи персонажа-дитини читач дізнається реальні факти про життя нині дорослого автора-письменника.

ВИСНОВКИ

Значущість дослідження оповідної перспективи підтверджено орієнтацією сучасних лінгвістичних студій на проблему точки зору як центральну категорію лінгвонаратології, літературознавства, текстолінгвістики, дискурс-аналізу. Звернення до аналізу оповідної перспективи, а також способів її лінгвального вираження в текстах сучасної художньої літератури зумовлено взаємозв'язком мовних і мовленнєвих явищ у художній комунікації, багатовимірністю прозового тексту в лінгвокультурологічній, лінгвопоетичній та прагманаративній парадигмі наукових студій під ферулою постмодерністської поетики.

У реферованій праці представлено інформацію про наукову теорію і досліджено лінгвістичні засоби і прийоми, які вважаються індикаторами

експлікації точки зору в художньому прозовому тексті нежанру *misery lit.* Ці індикатори обов'язково вказують на позиції різних суб'єктів у тексті і збіг або незбіг точок зору наратора і персонажа. Встановлено, що теорія точки зору відповідає на запитання: кому потенційний читач приписує конкретний (вибраний) пасаж дискурсу, конкретні слова, думки, почуття і сприйняття, що забезпечує початковий крок до розмежування точок зору, представлених у творі.

Напрацьована теоретична модель точки зору в художньому тексті дала змогу підсумувати її чотири основні функції: 1) орієнтувати читача у просторі і часі (*spatio-temporally*); 2) націлити читача на перцептивну систему наратора або персонажа (перцептивно, когнітивно, емоційно); 3) ознайомити читача зі світоглядом, цінностями, думками і судженнями наратора чи персонажа; 4) презентувати читачеві ідеологічну позицію автора, вибудовану ним у творі. Під час дослідження увага була рівномірно розподілена між кожною із цих чотирьох функцій точки зору, також проаналізовано її лінгвістичні реалізації в текстах нежанру сучасної британської художньої літератури страждання *misery lit.*

Внутрішню, глибинну композицію досліджуваних текстів розглянуто з позиції теоретичної думки Б. А. Успенського, який пропонує аналізувати її як сукупність точок зору у творі. Точка зору в композиції тексту – це ракурс, з якого сприймається текстуальна інформація, у поєднанні з архітектонікою тексту вона актуалізує динаміку розвитку його художнього змісту. Проблематика точки зору в композиції становить її центральну проблему; цей феномен структури твору становить його глибинну композиційну структуру і протиставляється зовнішньому (архітектонічному) оформленню текстового матеріалу.

На основі здійсненого лінгвістичного аналізу усіх чотирьох аспектів точки зору: ідейно-ціннісного (ідеологічного), лінгвістичного (фразеологічного), просторово-часового та психологічного, зроблено висновки: ідейно-ціннісний або ідеологічний аспект точки зору втілює аксіологічний рівень твору – загальну систему світосприйняття. Єдина ідейно-ціннісна точка зору в тексті актуалізується оцінкою зображеної дійсності від імені автора або персонажа твору. Проте виявлено, що в тексті можуть існувати одночасно кілька рівноправних аксіологічних точок зору (явище поліфонії); мовний або фразеологічний аспект реалізується лінгвістичними засобами, які характеризують її носія. Стиль мовлення оповідача або персонажа визначає його світогляд, що неодмінно пов'язує мовну точку зору з ідейно-ціннісною точкою зору; просторово-часовий аспект точки зору дає змогу реципієнтові сприймати подію, пейзаж, інтер'єр крізь призму авторського бачення або з позиції персонажа твору. Доведено та продемонстровано, що випадки збігу точки зору хронотопу автора і персонажа є непоодинокими; паралельно проілюстрована можливість співіснування кількох просторово-часових точок зору в межах одного твору; психологічний аспект точки зору полягає в урахуванні психологічних особливостей свідомості персонажа, його суб'єктивних або об'єктивних поглядів при зображенні подій. За наявності кількох психологічних точок зору відбувається поліфонія індивідуального сприйняття, яка проявляється як результат зіставлення суб'єктивно-індивідуальних світів різних персонажів у

межах одного твору. З'ясовано, що зовнішня точка зору – це опис подій від імені спостерігача, який не є безпосереднім учасником текстових подій, тимчасом як внутрішню точку зору представляє персонаж, від імені якого ведеться оповідь.

Точка зору належить винятково свідомості персонажа, який поєднує в собі постаті автора і наратора, а також стає рефлектором. Адже чи не кожен епізод твору супроводжується його реакцією, домислами, рефлексією щодо певної події, яку, він, як правило, озвучує подумки, зрідка вголос. Запропоновано класифікувати такого фокального персонажа як ехо-наратора, тому що він завжди висловлює своє бачення ситуації, навіть коли його про це не просять, володіє обмеженою точкою зору і часто припускається помилок. Простежено вплив переваги персонажної точки зору на семантику тексту: низка зовнішніх подій, які в класичному творі доби реалізму вважалися важливими для ведення оповіді та опису художнього світу, втрачають свою значущість; натомість на передній план зображення виходять свідомі та несвідомі ментальні акти персонажа типу роздумів, міркувань, хвилювань, переживань і фантазій.

Зростання інтересу до феномену *misery lit* пояснюємо його жанровою своєрідністю – автобіографічністю, а також особливостями експлікації контамінованої точки зору у всіх чотирьох планах тексту – плані фразеології, ідеології, психології та в плані простору і часу. Зважаючи на незначну кількість мовознавчих і літературознавчих праць, присвячених літературі страждання (*misery lit*) як нежанру сучасної британської художньої літератури, ця тема потребує подальшого ґрунтовного дослідження лінгвістичними студіями, у чому і вбачаємо перспективу подальших наукових розвідок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у фахових виданнях України

1. Рижа У. В. Дослідження поняття “точка зору” та його трактування в лінгвістичному ракурсі. *Наукові записки. Сер.: “Філологічна”*. Острого: Вид-во НУ “Острозька академія”, 2013. Вип. 35. С. 295–297.

2. Рижа У. В. Основні рівні лінгвістичної реалізації точки зору. *Наукові праці: наук.-метод. журн. Філологія. Мовознавство*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 207, т. 219. С. 97–100.

3. Рижа У. В. Точка зору як важливий інструментарій сучасних британських авторів. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: наук. журн.* / редкол. В. І. Кушнерик та ін. Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2014. С. 190–199.

4. Рижа У. В. Реалізація семантичних функцій точок зору за допомогою різних лінгвістичних засобів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 24, т. 2. С. 78–81.

5. Рижа У. В. Інтерпретація точки зору у спектрі провідних літературознавчих та мовознавчих досліджень. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: “Філологічні науки” (мовознавство): зб. наук. праць*. Дрогобич, 2019. № 11. С. 125–128.

6. Рижа У. В. Можливості трансформації оповідної перспективи в плані фразеології. *Львівський філологічний часопис: наук. журн.* 2019. Вип. 6. С. 173–179.

Наукові праці у виданнях інших держав

1. Рижа У. В. Способи експлікації внутрішньої психологічної точки зору в творах британської постмодерністської літератури страждання. *Science and Education a New Dimension. Philology.* Budapest, 2019. VII (63), iss. 212. P. 61–64.

Наукові праці апробаційного характеру

1. Рижа У. В. Перспектива оповіді в літературі та ракурс зйомки у кіно: стратегія вибору та впливу. *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* Тернопіль: Терноп. нац. педаг. ун-т ім. В. Гнатюка, 2013. С. 181–183.

2. Рижа У. В. Основи порівневої реалізації точки зору. *Концептуальний простір дискурсів: Квантативна когнітологія: матер. II докторантського колоквиуму.* Чернівці: Родовід, 2014. С. 63–66.

3. Рижа У. В. Поняття “оповідної перспективи” та способи її вираження. *Мова та література у полікультурному просторі: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* Львів: ГО “Наукова філологічна організація “ЛОГОС”, 2017. С. 22–24.

4. Ryzha U. Point of view as an integral tool of narration at the author’s disposal. *ELT in Ukraine: New Ways to Success: Book of Convention Papers / comp. A. Radu; eds. A. Radu, L. Kuznetsova.* Lviv: ПП «Марусич», 2018. С. 131–132.

АНОТАЦІЯ

Рижа У. В. Лінгвальне вираження оповідної перспективи в сучасній британській художній літературі (структурно-семантичний і функційний аналіз). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України, Львів, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячене лінгвальному вираженню оповідної перспективи (точки зору) з опертям на структурно-семантичний та функційний науковий підхід до текстів літературної автобіографії сучасної британської художньої літератури, зокрема її нежанру *misery lit.*

Зроблено ґрунтовний аналіз теоретико-критичних літературних і лінгвістичних джерел та підходів до вивчення точки зору; розглянуто і виокремлено найвпливовіші з них у теоретичній дискусії і текстуальному аналізі. Запропоновано порівняльну характеристику базових досліджень праць основоположників концепту “оповідна перспектива”.

Теоретичним опертям реферованої праці слугує семіотична модель Б. Успенського, в якій названо чотири плани існування оповідної перспективи в тексті. Здійснено лінгвістичний аналіз усіх чотирьох аспектів точки зору: ідеологічного, фразеологічного, просторово-часового та психологічного.

Досліджено потенціал творення значення через точку зору і її вплив на організацію нарративу. Структурні, семантичні і дискурсні властивості точки зору розглянуто на матеріалі творів десяти авторів-представників нежанру *misery lit* сучасної британської художньої літератури. Висвітлено такі аспекти дослідження точки зору: значення точки зору (з якою метою письменник експлуатує різні опції в побудові точки зору) та механіки точки зору (яким чином письменник конструює і сигналізує точку зору і який вплив це має на організацію дискурсу).

Ключові слова: точка зору, оповідна перспектива, фокалізація, наратор, рефlector, ідеологічний план, фразеологічний план, просторово-часовий план, психологічний план, комунікативна стратегія, тактика, лінгвальне вираження.

АННОТАЦИЯ

Рыжая У. В. Лингвальное выражение повествовательной перспективы в современной британской художественной литературе (структурно-семантический и функциональный анализ). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Министерство образования и науки Украины, Львов, 2020.

Диссертационное исследование посвящено лингвальному выражению повествовательной перспективы (точки) зрения) с опорой на структурно-семантический и функциональный научный подход к текстам литературной автобиографии современной британской художественной литературы, в частности ее нежанру *misery lit*.

Сделано всесторонний обзор и подробный анализ литературных и лингвистических подходов к изучению точки зрения; рассмотрены и выделены самые влиятельные из них в теоретической дискуссии и текстуальном анализе. Предложено сравнительную характеристику базовых исследований трудов основоположников концепта “повествовательная перспектива”.

Теоретическим ядром, на которое опирается реферированная работа, служит семиотическая модель Б. Успенского, в которой ученый называет четыре плана существования повествовательной перспективы в тексте. Проведено лингвистический анализ всех четырех аспектов точки зрения: идеологического, фразеологического, пространственно-временного и психологического.

Исследован потенциал созидания значения через точку зрения и ее влияние на организацию нарратива. Структурные, семантические и дискурсные свойства точки зрения исследованы на материале текстов десяти разных писателей нежанра *misery lit* современной британской художественной прозы.

Ключевые слова: точка зрения, повествовательная перспектива, фокализация, рассказчик, рефlector, идеологический план, фразеологический план, пространственно-временной план, психологический план, коммуникативная стратегия, тактика, лингвальное выражения.

ABSTRACT

Ryzha U. V. Lingual explication of narrative perspective in British modern fiction. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2020.

The thesis focuses on the analysis of lingual expression of narrative perspective in contemporary misery lit texts which represent a new genre of literary autobiography. The thesis investigates the meaning-making potential of point of view (POV) and its impact on discourse organization. As a result of this research the linguistic devices indicating POV in narrative text were examined. It was defined that linguistic indicators of point of view with pinpoint accuracy specify different subjects in the text and demonstrate the divergence or convergence of narratorial and character points of view.

Semantic functions of POV were defined according to the B. Uspensky's semiotic model. His theory of POV based on a fourfold typology: ideological, phraseological, spatio-temporal and psychological POV. On the phraseological level, there are two basic types of modification of POV: the modification of the authorial text under the influence of speech which does not belong to the author himself and that is, speech of someone else: and the modification of a text belonging to a character under the impact of authorial reworking, that signifies authorial speech. It is concluded that the less differentiation is between the character (the phraseology of the described) and the author/narrator (the describing itself), the closer are their phraseological POV. For the functions of spatial POV, there are several alternatives: it can be intrapersonal and suprapersonal; other possible options are the birds's eye view (a panoramic viewpoint) and sequential survey (from one detail to another). The principal choice in temporal POV is between counting time chronologically ordering events from a narrator's use of his own time schema or character's POV. Two basic options are distinguished within psychological POV: either to structure the events and characters of narrative from as an objective viewpoint as possible or from a deliberately subjective viewpoint, which leads to the crucial distinction between internal and external POV. The fundamental question for the ideological or evaluative plane is the POV the author assumes in the flow of ideological evaluation and perception of the world described.

Narrative perspective in misery lit texts reveal the state of emotional pain, despair, hopelessness, and are reflected in particular types of communicative situations: 1) problematic life situation presupposing the reaction of incentive (urge), 2) problematic life situation presupposing the reaction of despair, 3) problematic life situation presupposing the reaction of humiliation, 4) problematic life situation presupposing the reaction of protest. POV as the main text-forming factor determines the implementation of various communicative strategies (incentive, humiliating, desperate, protesting) and tactics (request, demand, order, excuse, contrition, contemplation, irreverence, resentment, latent offence) appropriate for the communicative situations of misery lit texts.

Key words: point of view (POV), narrative perspective, focalization, narrator, reflector, ideological plane, phraseological plane, spatio-temporal plane, psychological plane, communicative strategy, tactic, lingual explication.

Підписано до друку 27.05.2020
Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 21/05-2020. Наклад 100 прим.

Друк СПДФО Марусич М. М.
Свідоцтво № 1252 від 30.12.1996
м. Львів, пл. Осмомисла, 5/11
тел./факс: (032) 261-51-31.
e-mail: interprint-m@ukr.net